

עיונים לפרשת אחרי מות עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

הקטורת וסממניה

הרב מאיר שרעבי

מפסוקים אלו לומדים שבשעת הכניסה לקודש הקדשים הכהן הגדול צריך להעלות מעין מסך עשן על ידי הקטורת. עשן הקטורת יימנע מהכהן לראות את הכפורת, שכן בראיית הכפורת יש סכנת מיתה.

על פסוקים אלו דורשת הגמרא במסכת יומא⁷:

"כי בענן אראה על הכפרת - מלמד שנותן בה מעלה עשן... וכסה ענן הקטורת וכו' ולא ימות. הא לא נתן בה מעלה עשן, או שחיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה".

מגמרא זו למדנו שאם חיסר מהקטורת את העשב הנקרא מעלה עשן או אחד מאחד-עשר הסממנים ונכנס לקודש הקודשים, חייב מיתה.

הגמרא במהשך מבארת שהסיבה לכך שכהן הנכנס לקדש הקדשים ללא הקטרת הקטורת כתיקונה חייב מיתה היא משום שכניסה כזו לקדש הקדשים מוגדרת 'ביאה ריקנית', כלומר כניסה סתמית לקודש הקדשים, ללא תכלית ראויה. לפי זה, אם הכהן נכנס ובידו שתי קטורות - אחת מלאה והשנייה חסרה, אזי אינו חייב מיתה משום ביאה ריקנית, שכן יש בידו קטורת מלאה, אך אם הקטיר את הקטורת החסרה חייב מיתה משום חיסור סממנים.

נחזור לדרשת הגמרא על הפסוק "וכסה ענן הקטורת וכו' לא ימות" - הא לא נתן בה מעלה עשן או שחיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה.

פסוק זה נכתב בהקשר של עבודת יום הכיפורים והקטרת הקטורת בתוך קודש הקודשים. לכאורה נראה מכך שחייב מיתה זה תקף רק בקטורת של יום הכיפורים הנעשית בקודש הקודשים, ואכן כך מפרש רש"י⁸ את הגמרא "חיסר אחת מכל סממניה - חייב מיתה":

"כי עייל (כשנכנס) ביום הכיפורים... וכי מעייל (כשמכניס) קטרת שלא כהלכתה ביאה ריקנית היא וחייב מיתה".

אולם הרמב"ם כתב בהלכות כלי המקדש⁹, בין שאר ההלכות הכ-ליות בענייני הקטורת:

"חיסר אחד מכל סממניה חייב מיתה שהרי נעשית קטורת זרה".

מדברי הרמב"ם הללו נראה שהוא חולק על רש"י וסובר שהקטרת קטורת חסרה **אף בשאר ימות השנה** נחשבת 'קטורת זרה', ולכן המקטיר חייב מיתה אף אם הקטיר את הקטורת במזבח הזהב הנמ-

תפילתנו אנו אומרים את נוסח פיתום הקטורת שמקורו בתלמוד¹. בנוסח זה אנו מונים את אחד עשר הסממנים שהיו בקטורת וכן חומר רים נוספים שנתנו בה, כגון 'מעלה עשן', הגורם להתעבות עשן הקטורת ולעליית העשן מעלה. אולם יש מנהגים שונים באמירתו: יש האומרים את פיתום הקטורת בכל יום, וכך נוהגים רוב הנוסחים, ולעומתם יש שלא אומרים את פיתום הקטורת בימות החול, אלא רק בשבתות וימים טובים². וכך נהגו חלק מהאשכנזים יוצאי גרמניה³.

יסוד המחלוקת בין מנהגים אלו הוא בהבנת משמעות המשפט "אם חיסר אחד מכל סממניה חייב מיתה". כוונת הדברים היא שכהן המ-קטיר קטורת שחסר בה אחד מסממנים אלו - חייב מיתה בידי שמים, ונחלקו הפוסקים אם יש לכך השלכות גם למתפלל המחסיר אחד מה-סממנים.

הבית יוסף⁴ כותב בשם הר"ף שאף באמירת סדר פיתום הקטורת יש להיזהר לא לטעות ולדלג על אחד מהסממנים, ולכן יש לקרוא את פיתום הקטורת מתוך הכתוב ולא לאומרו בעל-פה. הרמ"א⁵ כותב שעל-פי דברי הר"ף, נהגו בארצות אשכנז לא לומר פיתום הקטורת בימות החול, כיוון שאנשים טרודים וממהרים למלאכתם ויש חשש ש-יעו וידלגו על אחד מהסממנים.

הבית יוסף עצמו משיג על דברי הר"ף, ולדעתו האיסור להחסיר אחד מסממני הקטורת נאמר דווקא על ההקטרה בבית המקדש, ולא על האדם הקורא את הנוסח בפיו, וממילא אין חשש לומר את סדר פיתום הקטורת אף בימות החול.

למרות דברי הבית יוסף בחלק מסידורי הספרדים נכתב שכשאומרים את סממני הקטורת יש למנותם באצבעותיו. באופן זה, אם ישכח להד-כיר אחד מהסממנים ישים לב לכך. נראה שהיסוד למנהג זה הוא כדי לצאת ידי דעת הר"ף.

כדי להסביר את הבית יוסף וכדי להבין מדוע הוא משיג על הר"ף, נעמיק בפירושו העניין של חיסור אחד מהסממנים, שמקורו בפרשת השבוע. בתחילת הפרשה נאמר:

"ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבוא בכל עת אל הקודש מבית לפרוכת, אל פני הכפרת אשר על הארון ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת. בזאת יבוא אהרן אל הקדש... ונתן את הקטורת על האש לפני ה', **וכסה ענן הקטרת את הכפרת** אשר על העדות ולא ימות"⁶.

1	כריתות ו, א	7	נג, א
2	רמ"א על שו"ע אורח חיים קלב, ב	8	כריתות ו, א.
3	עיין בסידור שפת אמת ובסידורי רדלעהיים, ובסידור עבודת ישראל.	9	פרק ב הלכה ח
4	או"ח קלג		
5	שו"ע או"ח קלב, ב		
6	ויקרא טז ב-ג, יג.		

כאשר מזכירים בפיו? על פי זה סובר הבית יוסף שאין חשש באמירת פיטום הקטורת בעל פה בכל יום.

נוסף לעיון עוד בדברי הרמב"ם. כאמור, הבית יוסף הסביר ברמב"ם שלשון הברייתא 'ואם חיסר אחד מכל סמניה חייב מיתה' שייך אף בשאר ימות השנה ולא רק ביום כיפור. על פי זה היה נראה להסביר שגם הדרשה במסכת יומא "הא לא נתן בה מעלה עשן או שחיסר אחת מכל סמניה חייב מיתה" נאמרה ביחס להקטורת של כל השנה במד"בח הזהב, שכן הגמרא לא חילקה בין חיסרון בסמנים לחיסרון במעלה עשן. וכך אכן פירשו הרדב"ז בפירושו על הרמב"ם¹¹, והמשנה למלך¹².

אולם הבית יוסף עצמו מפרש שאין חיוב מיתה בשאר השנה על חי"סור מעלה עשן. הסיבה לכך היא שחיסרון של אחד מסמני הקטורת נחשב לקטורת זרה, ובחטא זה מתו נדב ואביהו¹³, אולם מעלה עשן אינו אחד מסמני הקטורת, והוא נועד רק לתיקון העשן שלה, שיייתמר ויעלה כעמוד, ולכן חיוב המיתה בחסרונו אמור רק לגבי יום הכיפורים, שהקטורת נועדה להסוות את הכפורת מעיני הכהן.

צא בהיכל ולא בקודש הקודשים. כך מסביר הבית-יוסף¹⁰ את דברי הרמב"ם.

לעומת זאת רש"י סובר שהטעם שחייב מיתה כאשר מקטיר קטורת חסרה הוא משום 'ביאה ריקנית', כלומר שנכנס לקודש הקודשים ולא מקטיר קטורת כדינה, וממילא חיוב המיתה שייך רק ביום הכיפורים, שרק אז נכנס הכהן הגדול לקודש הקודשים.

על פי דברים אלו, אפשר להבין טוב יותר את מחלוקת הנוסחים בקריאת פיטום הקטורת. הרי"ף חושש לחיסור אחד מהסמנים אף בהזכרתם בפה בכל ימות השנה, ואם כן ברור שהוא למד כמו הרמב"ם שחיוב מיתה למקטיר קטורת חסרה אינו רק ביום הכיפורים, אלא כל השנה.

לעומת זאת הבית יוסף משיג על הרי"ף, שוודאי שלפי שיטת רש"י אין לחשוש לדילוג על אחד מסמני הקטורת בכל ימות השנה, משום שאף בהקטרת הקטורת עצמה חיוב המיתה הוא רק ביום הכיפורים. ואף שלפי שיטת הרמב"ם כל השנה יש חיוב מיתה למקטיר קטורת חסרה, מסתבר לומר שדבריו נאמרו רק ביחס לכהן המקטיר קטורת חסרה בבית המקדש. אם כך מניין הבעיה בחיסור אחד מהסמנים

10	אורח חיים סימן קלג, אך עיין ברדב"ז על הרמב"ם,	11	הלכות כלי המקדש, שם
	הלכות כלי המקדש פרק ב הלכה ג.	12	הלכות כלי המקדש פרק ב הלכה ג
		13	וכך אכן פירשו הרשב"ם והרמב"ן בפרשת שמני (ויק' רא י-ב), שנדב ואביהו הקטירו קטורת זרה במזבח הפנימי.

חמץ הנתון בפיקדון הרב שלמה בן רחמים

דעת המגן אברהם³ שהנפקד צריך לשלם כי הייתה לו אחריות לשמור על הפיקדון, וחלק מאחריות השמירה היא למכור את הפיקדון, ובזה שנתעצל ולא מכר – הרי שהזיק את הפיקדון, ולכן חייב לשלם.

אולם שאר האחרונים⁴ חלקו על המגן אברהם, וסברו שהנפקד פטור. הם הביאו ראיה לכך מדברי הרמב"ם, שכתב: "יוצא ומוכרו בשוק לשעתו משום השב אבידה לבעלים". אם כן, כל החיוב של הנפקד למכור את החמץ הוא רק מדין השבת אבדה ולא מדין אחריות הנפקד, לכן אם נתעצל הנפקד ולא מכר את החמץ – הוא פטור.

עוד כתב המגן אברהם⁵, שאם רואה שלא יהיו קונים קרוב לשעת איסור חמץ יכול למכור אף לפני-כן, והאופן הכי טוב הוא למכור את החמץ במכירת חמץ לגוי, ובכך ישמור על הפיקדון המקורי.

למסקנה, יש ליעקב למכור את הוויסקי לגוי במכירת חמץ, ואם לא יכול – שימכור אותו בשוק. ואם שכח ולא מכר והחמץ נאסר – פטור מלשלם.

שאלה: יוסף הפקיד אצל חברו יעקב ארגז שבו שנים-עשר בקבוקי וויסקי יוקרתי. הוא אמר לו שיבוא לקחתם בחג הפורים. הגיע פורים, ויוסף לא הגיע. עבר הזמן והגיע ערב פסח, ויוסף עדיין לא הגיע. יעקב התקשר אליו, אולם יוסף לא ענה. כעת שואל יעקב: מה עליו לעשות בארגז, ששווי תכולתו אלפי ש"ח, כאשר יגיע זמן איסור חמץ, והרי וויסקי הוא חמץ?

תשובה: בגמרא במסכת פסחים¹ מובא מעשה על אדם שהפקיד הרבה חמץ אצל חברו, והגיע ערב הפסח. בשעה הראשונה של היום בא אותו אדם לרבי יהודה הנשיא ושאל אותו מה לעשות בחמץ. ענה לו רבי להמתין, שמא יבוא חברו לקחת את הפיקדון, וכך ענה לו גם בשעה השנייה ובשעות השלישית והרביעית. בשעה החמישית של היום אמר לו: "צא ומכור את החמץ בשוק." הגמרא מוסיפה שהנפקד לא יקנה את הפיקדון בעצמו, מפני החשד שלא יאמרו שגנב את הפיקדון.

כך פסק הרמב"ם²: "המפקיד חמץ אצל חברו והגיע הפסח, הרי זה לא יגע בו עד שעה חמישית מיום י"ד, מכאן ואילך יוצא ומוכרו בשוק לשעתו משום השב אבידה לבעלים".

האחרונים דנו מה יהיה הדין אם הנפקד לא ניסה למכור את החמץ, ולאחר שהגיע זמן האיסור הוא שרף אותו. האם יהיה עליו לשלם למפקיד את שווי הפיקדון?

1	פסחים, דף יג, א.	3	או"ח תמג, ס"ק ה.
2	הלכות שאלה ופקדון ז, ג.	4	עיין במשנה ברורה, סימן תמג, ס"ק יב.
		5	שם, ס"ק ד. וכן פסק המשנ"ב שם ס"ק יא.